

Beheer van Europa's grootste landzoogdier: de wisent

Hoe beheer je een wisentenkudde? Een gedegen antwoord vinden op deze vraag was een van de doelen bij de start van het wisentproject in het Kraansvlak in 2007. Nu, ruim tien jaar later, is er een hoop geleerd. Vanuit het project worden de ervaringen graag gedeeld -de goede en de minder goede- zodat ook anderen hiervan kunnen leren. Zo heeft het reguliere beheer van deze wilde dieren specifieke aandacht nodig, en blijkt het niet eenvoudig om wisenten te verplaatsen.

— Yvonne Kemp (ARK Natuurontwikkeling, PWN), Mark Hoyer (Veterinair en Immobilisatie Adviesbureau), Renée Meissner (Herds & Homelands)

> Het Kraansvlak bij Zandvoort is het eerste natuurgebied in Nederland waar wisenten zijn uitgezet. Voor het plaatsen van wisenten in een nieuw gebied, wordt informatie uit een internationaal stamboek gebruikt om dieren te selecteren. Inmiddels zijn er ongeveer 6600 wisenten waarvan er circa 4500 in het wild leven. Al deze wisenten stammen af van slechts 12 dieren. Dit maakt de genetische diversiteit van de dieren minimaal, en daarom is het belangrijk zo goed mogelijk rekening te houden met de afkomst van elk individueel dier. In het stamboek, bijgehouden in Polen, staan ook alle Nederlandse wisenten opgenomen. De meeste wisenten leven in de vrije natuur in Oost-Europa. Hierdoor zijn ze vaak lastig beschikbaar voor herplaatsing. De keuze is daarmee beperkt tot ongeveer 2000 dieren, waarvan tachtig procent in gehouden omstandigheden zoals dierentuinen leeft. Een gedegen adaptatieproces is voor deze dieren van groot belang als zij naar een natuurgebied overgebracht worden. Bij het selecteren van dieren wordt gezocht naar dieren die vergelijkbare omstandigheden van het nieuwe gebied gewend zijn: Is het nieuwe gebied enigszins vergelijkbaar qua beheer (niet bijvoeren, opengesteld voor publiek), habitat en voedselaanbod? Eerder overleden kort na de introductie jonge stieren die vanuit Natuurpark Lelystad zonder gewenningsfase naar het Kraansvlak werden gebracht. Uit bloedonderzoek later bleek een reeds voorafgaand aan transport aanwezig koperen kobalttekort een complicerende factor. Ook de omschakeling van voedselrijk zeeleigebied naar het schralere Kraansvlak lijkt een belangrijke factor die heeft meegespeeld in de dood van deze dieren.

Bij de selectie van dieren wordt ook rekening gehouden met de sociale kuddestructuur. Wisenten leven in familiegroepen van oude koeien, hun vrouwelijke nakomelingen, en verwante jonge stieren. Oudere stieren sluiten zich bij een groep aan in het bronstseizoen. Vanuit dit principe is het beter om jongvolwassen stieren te verplaatsen omdat deze in de vrije natuur ook aansluiting bij een andere kudde met niet-verwante dieren zouden zoeken. Omdat het om kuddedieren gaat, introduceren we in de regel geen (vrouwelijke) dieren alleen. Verplaatsingen van een groep waarbinnen directe familiebanden aanwezig zijn, is een goede manier gebleken om stress bij transport tot een minimum te beperken en snelle adaptatie in het nieuwe leefgebied te realiseren. Dit laatste is gebeurd met dieren die in 2016 uit het Kraansvlak naar de Maashorst zijn verhuisd.

Veterinaire aspecten

Voor internationale diertransporten gelden binnen de EU diverse eisen. Te vervoeren dieren worden onder andere getest op tuberculose en brucellose. Op Europese schaal wordt daarnaast de status van Blauwtong bijgehouden. Afhankelijk van de status kan een aanvullende eis zijn de dieren te testen als transport gepland is vanuit of door geïnfecteerd gebied. Aanvullende eisen verschillen per land. Ook vindt per transport afstemming met de veterinaire verantwoordelijken van de in- en uitgaande gebieden plaats over eventueel aanvullende eisen, en kan er gekozen worden om dieren preventief te behandelen. Dit gebeurt bijvoorbeeld tegen bepaalde parasieten, zoals longworm. Van wisenten is bekend dat zij, net als runderen, vatbaar zijn voor een scala aan parasieten zoals diverse wormen. Leverbot en longworm zijn vaak aangetoond bij wisenten, en overdracht van en naar vee is mogelijk. Maagdarmwormen zoals de lebmaagworm kunnen aanzienlijke schade toebrengen aan het verteringssysteem van wisenten. Ook kunnen door teken overgebrachte bloedparasieten schade veroorzaken. Een goede voorbereiding van verplaatsingen van de dieren is van cruciaal belang voor het voorkomen van dergelijke infecties en het voorkomen van insleep van ziekten in het nieuwe gebied. Hoge concentraties aan hoefdieren, bijvoorbeeld doordat er bijgevoerd wordt, kunnen een hoge infectiedruk aan parasieten veroorzaken. In veel natuurgebieden waar wisenten voorkomen worden de dieren met name in de winter bijgevoerd. Dit zorgt voor onnatuurlijke situaties waarbij grote aantallen dieren voor langere tijd op een relatief klein oppervlakte aanwezig zijn. Het is beter om deze hoge dierconcentraties zo veel mogelijk te vermijden. Desondanks kan het mis gaan, zoals begin 2014 in het Kraansvlak. Ruim een half jaar na een verplaatsing van drie stieren vanuit een Frans natuurgebied overleden zij snel na elkaar. De dieren verbleven de eerste periode na invoer in een uitgerasterde zone binnen het wisentgebied. Uit onderzoek bleken, ondanks gebruik van ontwormmaatregelen bij het transport, ernstige worminfecties aanwezig. Het ging hierbij om wormsoorten waar de dieren waarschijnlijk

foto: HighJansman

nooit eerder mee in contact waren geweest. De late winter is de moeilijkste tijd voor de dieren aangezien er relatief minder energie- en eiwitrijk voedsel beschikbaar is. Voor dieren die nog niet gewend zijn aan hun nieuwe gebied, kan een overigens normale en gangbare situatie (wormbesmettingen komen regulier voor bij tal van dieren) een uitputtingsslag worden. Ook dieren die minder goed in conditie zijn, door bijvoorbeeld ziekte of ouderdom, kan dit overkomen. Het is onderdeel van natuurlijke selectie. Omdat wisenten wilde dieren zijn, is bij alle ingrepen zoals het testen en behandelen in het kader van transport anesthesie noodzakelijk. Hierbij wordt gebruik gemaakt van verdovingspijlen en zeer krachtige narcosemiddelen zoals etorfine. In onoverzichtelijke gebieden zoals bossen of duinen is het gebruik van pijlen voorzien van een zender noodzakelijk om het verdoofde dier terug te vinden. Verdovingsacties zijn net als bij elke diersoort niet zonder risico voor het dier. Daarnaast is het in geval van de wisent ook voor de beheerder niet zonder risico's. Naast een ervaren dierenarts met expertise ten aanzien van

wisenten, wordt in het Kraansvlak dan ook met een deskundig team gewerkt dat inmiddels jaren ervaring heeft.

Kraal

Gezien de ervaringen met invoer van nieuwe dieren en om veterinaire acties en transport zo veilig en efficiënt mogelijk uit te voeren, heeft PWN speciaal voor de wisenten een kraal met meerdere compartimenten gebouwd bij het Kraansvlak. De kraal is ook heel geschikt voor quarantaine van wisenten voordat dieren getransporteerd worden. Het biedt de mogelijkheid om de dieren extra te monitoren. Als dieren ingevoerd worden in een nieuw gebied, biedt de kraal een eerste opvangmogelijkheid zodat de dieren in alle rust bij kunnen komen van het stressvolle transport. Afhankelijk van hoe het gaat kunnen de dieren een aantal dagen of weken in de kraal blijven voordat ze toegang krijgen tot het totale gebied. Op de Veluwe heeft bij invoer van dieren in 2016 en in 2017 hiervoor een wengebied binnen het grotere leefgebied dienst gedaan.

Beheer

Wisenten beheren in zo natuurlijk mogelijke omstandigheden is pionierswerk. Met de 330 hectare is het Kraansvlak weliswaar niet bijzonder groot, maar is hier de afgelopen tien jaar veel kennis opgedaan over deze vorm van beheer. Wisenten beheren is wezenlijk verschillend van het beheer van runderen, ook als het om perfect aangepaste en wildlevende kuddes runderen gaat. Als wilde diersoort vallen wisenten onder andere regelgeving, en zijn ze kwetsbaarder voor verstoring. In Nederland leven de wisenten in gebieden voor maximaal enkele honderden hectares, waardoor zij onder het wettelijke regime voor 'gehouden wilde dieren' vallen. De beheerder heeft daarmee een verplichting toe te zien op het welzijn van de kudde. Het beheer vraagt vooral in de eerste periode een behoorlijke investering in tijd en geld. Bij het verantwoord begeleiden van de dieren en van transporten, is de kennis van een gespecialiseerde wildlife dierenarts noodzakelijk. Het is ook belangrijk in de beheerplannen mee te nemen of, en zo ja wanneer, latere verplaatsingen nodig zullen zijn voor een sociaal en genetisch gezonde

Veterinair Mark Hoyer onderzoekt een wisent in het Kraansvlak.

foto Louise Prevot

kuddes. Voor het Kraansvlak geldt in de huidige gebiedsgrootte een kudde van circa 25 dieren als maximum en volgt uitplaatsing van dieren als dit aantal bereikt wordt. Dit volgt uit het bekijken van de voedselsituatie en de conditie van de kudde in de winter en het vroege voorjaar. De wisent is een wilde diersoort die nooit gedomesticeerd is. Bij de omgang met wisenten is het van groot belang hier rekening mee te houden. Hoewel het wellicht niet zo oogt met hun rustige voorkomen, kunnen wisenten erg snel zijn. Kennis van het gedrag van de diersoort is voor de bezoeker en de beheerder dus van belang. Daarbij zijn wisenten, geholpen door hun ranke bouw, erg wendbaar en kunnen zij zich ook in bosrijk gebied zeer snel verplaatsen. Vanuit jarenlang onderzoek in Kraansvlak volgt het advies om minstens vijftig meter afstand te houden tot wisenten (zie artikel *Houd afstand!* op pagina 18). Bij het

beheren van wisenten hoort dus ook voorlichting in de vorm van duidelijke bebording met uitleg over bezoekregels en bijvoorbeeld in de vorm van excursies. Met name het laatste geeft de mogelijkheid om publiek uit te leggen hoe het gedrag van wisenten te interpreteren is.

Monitoring

Voor het onderzoek naar gedrag en effecten op het gebied en voor het monitoren van gezondheid en welzijn van de dieren worden veldobservaties bijgehouden in een logboek. Ook worden data verzameld die afkomstig zijn van GPS-halsbandzenders. Monitoring van de wisenten vindt het hele jaar plaats, ook als er soms door uitval van GPS-zenders enige tijd geen GPS-data binnen komt. Met een speciaal voor wisenten ontwikkelde conditiescorekaart wordt de conditie van de dieren maandelijks bijgehouden. Aanvullend

wordt periodiek mestonderzoek gedaan om de infectiedruk van endoparasieten, zoals leverbot en longworm, te beoordelen. In onderzoek en monitoring spelen studenten en speciaal daarvoor opgeleide vrijwilligers een belangrijke rol. Bij de start van de twee nieuwe wisentgebieden in Nederland in 2016 is volop gebruik gemaakt van de huidige kennis over het beheer van de wisent. Het Kraansvlakproject heeft met de unieke omstandigheden van niet bijvoeren, een halfopen landschap, en deels voor publiek opengesteld terrein voor nieuwe inzichten in het beheer van wisenten op Europese schaal gezorgd. Door meer natuurgebieden open te stellen voor wisenten, kan de huidige populatie toenemen wat goed is voor de toekomst van Europa's grootste landzoogdier.<

Yvonne.Kemp@ark.eu